

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ”
Стопански Факултет
Катедра „Социоикономика и икономически теории”

Станка Славчова Ринкова

РАЗВИТИЕ НА СРЕДНОТО
ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯТА
НА ИНСТИТУЦИОНАЛНА И ИКОНОМИЧЕСКА
ПРОМЯНА

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната
и научна степен „доктор”

Благоевград,
2012 г

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
Стопански факултет

Станка Славчова Ринкова

РАЗВИТИЕ НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯТА НА
ИНСТИТУЦИОНАЛНА И ИКОНОМИЧЕСКА
ПРОМЯНА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за присъждане на образователната и
научна степен „доктор“ по научна специалност
Организация и управление извън сферата на материалното
производство

Професионално направление 3.8 Икономика

Научен ръководител:
доц.д-р Рая Мадгерова

Благоевград
2011

Дисертационният труд съдържа увод, изложение в три глави, заключение и е в обем от 233 стандартни текстови страници. Използвани са 170 литературни източника. В текста са включени 17 таблици и 27 фигури. Към дисертационния труд има 33 приложения - 14 таблици, 15 фигури, 3 анкети и математически модел.

Авторът на дисертационния труд е докторант към катедра „Социоикономика и икономически теории” при Стопански факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски”-Благоевград.

Г.ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност и значимост на темата

Образованието и квалификацията на работната сила са основни фактори за просперитета на всяка страна. Пряката връзка между образователният потенциал и икономическото развитие на обществото е известна аксиома. Динамично променящата се социална среда в условията на преход към пазарно стопанство и членството в ЕС поставя нови предизвикателства пред средното професионално образование /СПО/. Икономическият преход, който е единство от институционална и икономическа промяна в обществото обективно изисква такава и в системата на образованието. Институционалната структурна промяна, създаването на нови институционални субекти /организации/, „икономизирането” на отношенията и поведението на основните субекти в системата на СПО са закономерен резултат от всеобщите трансформационни процеси в обществото. Професионалната квалификация, уменията и способностите, са личностни характеристики на работната сила. Но те се превръщат в критерии за прогрес на обществото, във фактор за конкурентоспособност, в непреходна ценност в епохата на Икономиката на знанието.

Формирането на квалифицирана работна сила е резултат от дейността на различни структури и институции, като определяща е ролята на образованието, в т.ч. и на СПО. То се е обособило като подотрасъл в образователната система в резултат на общественото разделение и има своя значим принос за развитието на националното стопанство.

Средното професионално образование е елемент на образователния цикъл на работната сила. Продуктът на СПО се реализира на пазара на труда и от неговите количествени и качествени параметри в голяма степен се определя конкурентоспособността на отделната фирма и на националното стопанство. Взаимодействието на пазара на труда и СПО е недостатъчно ефективно: от една страна има дефицит на специалисти по определени специалности, а от друга е налице свръхпредлагане на такива; липсват критерии за определяне на потребностите от специалисти и професионални квалификации. Променят се институционалната рамка на образованието, организацията, съдържанието и типологията на подготовка.

Но оптимизирането на училищната мрежа за професионално образование, усъвършенстването на икономическата му организация и децентрализация на управление, прилагането на иновационни подходи във финансирането и заплащането на труда, механизмите за управление на качеството в системата са едни от нерешените проблеми или поне реформите не са завършени. Разбира се измененията в организационно-педагогическите и съдържателните аспекти на професионалното образование не могат да се извършат без промени в икономическите основи на функционирането на системата, без да се оптимизират управленските структури и училищната мрежа. Те са взаимно свързани и са индуцирани от общи по своята същност пазарни детерминанти. Начините, механизмите и съдържанието на тези промени трябва да се включат в една стратегия за развитие на средното професионално образование.

Все по-голямо значение за вземането на ефективни решения, за ефективно функциониране и развитие на тази социална по своята същност система имат научнопрактическите изследвания, в които се търсят отговори на следните въпроси: за влиянието на пазара

върху структурите за професионално образование и проникването на пазарните отношения - форми и граници; за икономическите основи на тези процеси и доколко пазарните принципи са необходими и допустими в тази система; за структурата на икономическите отношения, които възникват в системата и специфичното им съдържание; за функционалната структура на образователния процес в СПО; за обективната необходимост от държавно регулиране на пазарните и непазарни дефекти в професионалното образование; за критериите, чрез които да се извърши оптимизация на училищната мрежа за професионално образование.

Въз основа на направеното в настоящето изследване аналитично проучване на литературни източници е направен извода, че институционалната и икономическа промяна като съдържание на икономическия преход са изследвани от много автори - D. Nort, F. Hayek, Тр. Спасов, М. Кънев, М. Марков, Кр. Кънева, Сн. Найденова, Др. Неделчев, А.М. Кузминов и др; Въпросите за образованието, човешкия капитал и образователния процес са изследвани от G.Becker, Th. Schultz, J.Mincer, Mc Connelliq, Дж.Кендрик, А.Казаков, Н. Великов, П. Лулански, Е. Цекова, Р. Донеv, М. Митрополитски, Е. Биячева и др. Въпросите на икономическата организация, пазарните детерминанти на образователните структури, „новият мениджмънт” в публичния сектор са разработвани от Н. Великов, П. Лулански, Е. Пенкова, Св. Ставрев, М.Маджирова, Хр. Христов, Р. Брусарски и др. Относно системата от критерии и показатели за интегрален анализ на равнището на развитие на образователни структури имат изследвания М. Митрополитски, П.Лулански, Б. Боянов.

Актуалността и значимостта на темата на дисертационния труд се определят от:

- институционалната и икономическа промяна в обществото изискват такава и в системата на средното професионално образование и тези процеси е необходимо добре да се изследват и познават;

- необходимостта от изследване на проникването на пазарните отношения, на пазарните детерминанти на развитието и формиране на институционалната структура на СПО ;

- необходимостта от изследване на икономическата организация на професионалното училище като институция и икономическа система за вземане на ефективни решения за управлението ѝ;

- необходимостта от анализ на институционалната структура на СПО;

- необходимостта от търсене на правилни решения за взаимодействие между институциите на пазара на труда и професионалното образование и решаване на противоречията между тях;

- необходимостта от разработване на научнообоснована и практико-приложна методика за интегрален анализ на равнището на развитие и определяне на рейтинг на професионалните училища;

- необходимостта от изследване на икономическите отношения на собственост и „новия мениджмънт” в системата на СПО.

Явно е, че съществува необходимост от по-детайлно изследване на въпросите, свързани с институционалната и икономическа промяна в страната, която е съдържание на икономическия преход. Тази промяна рефлектира и върху СПО, поради което са необходими изследвания за: функционалната му структура и съдържанието на образователния процес; на пазарните детерминанти; идентификация на професионалното училище като институция и икономическа система; институционалната структура на СПО; комплексен анализ на системата и иновационните

процеси в икономическата организация и управление. Тези въпроси, представляващи теоретичен и практически интерес, са основание и причина за избор на темата и разработване на настоящия дисертационен труд.

Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се изследва състоянието на системата, да се предложи система от критерии и показатели за определяне на равнището на развитие на образователните структури и насоки за по-ефективно управление и икономическа организация на СПО.

За постигане на целта на изследването се поставят следните изследователски задачи:

1. Да се анализират институционалната и икономическа промяна в обществото като обективни предпоставки за такава промяна и в системата на СПО.

2. Да се разкрият съдържанието на образователния процес, функционалната му структура, пазарните детерминанти и да се идентифицира професионалното училище като институция и икономическа система.

3. Да се анализира състоянието на СПО в България, институционалната му рамка, ресурсна осигуреност и да се създаде система от критерии и показатели за комплексен тематичен анализ на равнището на развитие.

4. Да се адаптира и приложи математическия метод за таксономична оценка на равнището на развитие на професионалните училища в община Благоевград и да се предложат мерки за оптимизиране на училищната мрежа.

5. Да се анализират процесите на преструктуриране на собствеността, формите и съдържанието на „новия мениджмънт”, да се посочат пазарните и непазарни дефекти при функционирането на

СПО и механизмите на държавно и пазарно регулиране /институциите/.

6. Да се изследват съдържанието и формите на иновационните процеси в икономическата организация и управление на СПО в ракурса на Стратегия Европа 2020.

Изследователска теза

Основната научна теза на дисертационното изследване е: институционалната и икономическа промяна в обществото стимулират обективни изменения и промяна в икономическите основи и институционалната структура на средното професионално образование. Тази промяна е институционализирана и регулирана. Необходимо е да се измерва равнището на развитие на образователните структури, за да се подобрява качеството на образованието.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследването в дисертационния труд е развитието на средното професионално образование в условията на институционална и икономическа промяна в обществото.

Предмет на изследването е формирането на институционалната структура, икономическата организация и управление на СПО, проникването на пазарните отношения и равнището на развитие на професионалните училища, като резултат от институционалната и икономическа промяна в обществото.

Методи на изследване

Методологията на изследването включва използването на анализа и синтеза, историко-логическия, системния и структурен анализ, статистико-математически методи, математическия метод за таксономична оценка, емпирични наблюдения, графични изображения, проверка

на хипотези. За нагледно графично представяне на резултатите е използван EXCEL на MICROSOFT. Приложените методи предоставят добри възможности за анализ и успешно решаване на поставените в дисертационния труд изследователски задачи.

Апробация

Части от дисертацията са публикувани в специализирани научни издания и са представени на научно-практически конференции или са обсъждани със специалисти работещи по изследваните проблеми. Резултатите от дисертацията могат да се използват за разработването на нови анализи.

Основни информационни източници

Аналитичната част на проучването се основава на информация публикувана от НСИ, от МОМН, Евростат, от документи на професионалните училища, проведени анкетни проучвания с директори, учители и ученици в професионалните училища в община Благоевград.

Научни уговорки

Изследването е отграничено по време, място, методология и обхват. За основните показатели при анализа на СПО е обхванат периода 1990 - 2010 година. За прилагане на математическия модел за определяне равнището на развитие е използвана информация за периода - 1999-2010 г.

При разработването на дисертационния труд се появиха някои затруднения свързани с:

- Липсата на научни разработки по проблемите на институционалната и икономическата промяна в системата на СПО, икономическата организация и функциониране на икономическата система на професионалното училище;

- Липсата на конкретна система от показатели за анализ на равнището на развитие на структурите в средното професионално образование;

- Трудности при набиране на конкретна информация за основните показатели, за конкретните училища и провеждането на анкетните проучвания.

Някои от идеите и предложенията, направени в дисертационният труд са публикувани и обсъждани, а други са нови и вероятно дискуссионни, поради което всички препоръки ще бъдат приети с благодарност.

Структура и съдържание

Дисертационният труд съдържа увод, изложение в три глави и заключение. Той е в обем от 233 стандартни текстови страници. Използвани са 170 литературни източници. В текста са включени 16 таблици и 27 фигури. Към дисертационният труд има 33 приложения - 14 таблици, 15 фигури, 3 анкети и математически модел. Структурата на изложението е следната:

УВОД

Глава първа: ТЕОРЕТИЧЕСКИ ВЪПРОСИ НА РАЗВИТИЕТО НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНА И ИКОНОМИЧЕСКА ПРОМЯНА

1.1. Преходът към пазарна стопанство - единство от институционална и икономическа промяна

1.2. Образователният процес - функционална структура и пазарни детерминанти

1.3. Идентификация на професионалното училище - институция и икономическа система

1.3.1. Институционална същност на професионалното училище

1.3.2. Икономическата система на професионалното училище

1.3.3. Децентрализация на управлението

1.3.4. За необходимостта от конкурентно поведение на образователните структури

1.4. Професионално образование и пазар на труда

1.4.1. Системни връзки

1.4.2. Маркетинг на професионалното образование и квалификация

1.5. Професионалното образование в развитите страни

1.5.1. Системи за професионално образование в някои развити страни

1.5.2. Управление на образованието в развитите страни

1.5.3. Финансиране на образователните системи в развитите страни

Глава втора: АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО И ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА СТРУКТУРА НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯТА НА ПРОМЯНА

2.1. Институционална рамка и съдържание на средното професионално образование

2.1.1. Преглед на историческото развитие на професионалното образование в България

2.1.2. Правна рамка и институции в средното професионално образование

2.1.3. Ресурси и организационно-управленска структура на средното професионално образование

2.2. Необходимост от интегрален анализ на развитието на училищната мрежа на средното професионално образование

2.2.1. Същност на интегралния анализ

2.2.2. Система от критерии и показатели за анализ

2.3. Моделът на таксономичната оценка на равнището на развитие на професионалните училища

2.3.1. Методика за приложение на модела на таксономична оценка

2.3.2. Аprobация на модела на таксономична оценка на равнището на развитие на професионалните училища в община Благоевград

Глава трета: НАСОКИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

3.1. Новият мениджмънт в системата на средното професионално образование

3.1.1. Съдържание и особености на отношенията на собственост

3.1.2. Основни форми на промяна в икономическата организация и управление. Аутсорсингът и публично-частното партньорство - възможни решения

3.1.3. „Квазипазарни” подходи за управление в средното професионално образование

3.2. Институционални основи на пазарно и държавно регулиране на средното професионално образование

3.2.1. Пазарни дефекти и регулирането им

3.2.2. Непазарни дефекти и тяхното регулиране

3.3. Иновационни процеси в икономическата организация и управление на средното професионално образование /на микро- и макроравнище / в ракурса на стратегия „ЕВРОПА 2020”

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧЕСКИ ВЪПРОСИ НА РАЗВИТИЕТО НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ В УСЛОВИЯТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНА И ИКОНОМИЧЕСКА ПРОМЯНА

В първа глава са изяснени теоретико-методологическите въпроси по изследваните проблеми:

- институционалната и икономическата промяна са съдържанието на извършвания преход в обществото;
- такава промяна се извършва и в средното професионално образование;
- пазарните детерминанти на професионалното образование /търсене, предлагане, конкуренция/, които имат специфично съдържание;
- посочени са аргументи за това, че професионалното училище е институция и икономическа система;
- необходима е промяна в модела на взаимодействие между професионалното образование и пазара на труда; изяснени са моделите за управление и финансиране на образованието в развитите страни .

Параграф 1.1 въвежда в теоретичните постановки, относно същността и съдържанието на трансформационните процеси в преходната икономика. Анализът се основава на прилагането на методологическите принципи на неокласическата икономическа теория, на институционализма и еволюционната теория за икономическо развитие. На основата на обобщените твърдения на различни автори се прави извода, че икономическият преход е съвкупност от икономически и институционални промени /заедно с политическите/ с ясно

изразена пазарна ориентация. Изграждането на институционалната инфраструктура, в т.ч формални и неформални институции, трябва да отчитат националните особености и интеграционните процеси на България в ЕС.

Системните трансформационни преобразования в преходната икономика, органически съчетават революционни и еволюционни изменения, които се осъществяват последователно във времето и включват: преминаване от висока степен на стопанска централизация към принципите на политически плурализъм, постепенно икономическо отваряне на националната икономика; създаване на държавно-пазарен механизъм на координиране на взаимоотношенията между икономическите агенти; създаване на пазарна среда, постигане на икономическа и социална стабилност. Извежда се твърдението, че създаването на условия за институционална трансформация и формирането на институционална среда за реални пазарни преобразования е в основата на икономическия преход. Комплексната институционализация включва и изграждането на пазарни институции. Тяхното наличие, икономическото и технологично реструктуриране на икономиката са в основата на постигане на конкурентен икономически ред. Авторът привежда различни мнения на български и чужди автори за същността и съдържанието на институционалната и икономическа промяна. Констатира се, че институционалната матрица, която включва формални и неформални институции във всички сфери на социално-икономическата и политическата система продължава да се променя. Институционалната промяна предполага и изграждане на определена система от институции-организации, които формират основната структура на институционалните субекти на икономиката. Аргументира се изводът, че институционалната и икономическа промяна имат за цел да гарантират основните социално-

икономически и политически права на гражданите - право на собственост, на образование, на труд, социална защита и др. Икономическите институции и пазарните механизми могат да се „имплантират“ в организациите, които произвеждат социално значими блага, вкл. и образование, като се гарантира оптималното съотношение между икономизацията и хуманизма в обществото. Авторът обобщава, че в образованието трябва да се съчетава модел на работещ пазарен механизъм и икономически институции, с инструментите на държавното регулиране.

Във втория параграф се разглежда образователния процес, неговата функционална структура и пазарни детерминанти. Въз основа на анализа на литературните източници се констатира, че образованието е многопластова категория и се привеждат позициите на различни наши и чужди автори за теорията за човешкия капитал, сигналната теория, радикалната теория. Образованието се дефинира като процес, логическа подредена съвкупност от образователни институции. Посочват се неговите функции, като се привеждат различни позиции. Нашето мнение е, че професионалното образование има две основни функции - общообразователна и производствено-икономическа.

Подчертава се, че един от важните теоретико-приложни въпроси е изследване на същността на производството на образование /на образователен продукт/. Това е специфичен вид производство и неговата основна форма на организация е образователната услуга. Анализирани са отделните функционални фази на тази услуга и нейния резултат - образователният продукт. Констатирано е, че този продукт се реализира на пазара на труда. Има кумулативен характер и е резултат на продължителна подготовка - 10-12 години. Той е свързан с образователно-квалификационната компонента на работната сила.

Приведени са научни аргументи от икономическата теория, че образованието се отнася към смесените обществени блага. То се характеризира с неделимост в потреблението и неизключваемост /неприсвоимост/. Образованието индуцира множество външни ефекти.

Приложени са позициите на различни автори при класификацията на ползите от образованието - на микро и макроравнище, с монетарен и немонетарен характер, икономически и неикономически, за индивида и обществото и др. Авторът обосновава идеята, че чрез прилагането на подхода за тристепенното деление на изгодите от професионалното образование - за индивида, фирмата и обществото е възможно създаването на механизъм за финансирането му от същите три субекта. Предложената схема за финансиране на средното професионално образование се основава на следните източници: публична субсидия, фирмено финансиране и частни такси. Така биха се изпълнили и изискванията на оптимума на Парето. Подчертано е, че за пълен анализ на процесите в системата на СПО и определяне на насоките за развитието ѝ е необходимо да се познава съдържанието на пазарните детерминанти на тази система - търсене, предлагане, конкуренция.

Констатира се, че професионалното образование е елемент на образователната система и се е обособило в резултат на общественото разделение на труда. Проникването на пазарни отношения тук е реалност и необратим процес. Икономическите измерения на образователната система включват осигуряване на финансови и материални ресурси, създаване на алтернативни образователни структури и конкуренция между тях, на координационни и комуникационни механизми, подчинени на икономическата логика. Направен е изводът, че взаимодействието между пазара като институция и образователната система, която носи

голям социален товар, трябва да се гарантира чрез съответните регулативни и институционални механизми, чрез съжителството между икономизацията на отношенията в образованието и неговия хуманизъм.

Предмет на изследване в **параграф 1.3.** е идентификацията на професионалното училище като институция и икономическа система. Тази „процедура” е необходима, за да се направи задълбочен анализ на институционалната същност на професионалното училище и на структурата на икономическите отношения.

Чрез прилагане на системния подход е обоснована институционалната същност на професионалното училище. То е организация, социален институт, субект на гражданското общество и обединява учители, ученици и друг персонал за съвместна социално значима дейност. Сочи се, че професионалното училище е основен институционален субект в системата на СПО, който на основата на ресурсната осигуреност произвежда невестествена форма на националното богатство-образователната услуга. В управленската йерархия на образователната система, тази институция е дислоцирана на оперативни равнища и се вписва като елемент на националната, регионалната и общинската училищна мрежа. Твърди се, че професионалното училище е институционализирана организация, чиято дейност се регламентира правно от държавата.

Обоснована е структурата на отношенията, които възникват в професионалното училище - организационни и икономически. Първите са по повод организацията, функционирането и развитието на факторите за производство, а икономическите отношения са отношения на собственост, производство, разпределение и потребление на образователни блага.

Икономическите отношения възникват във връзка с възпроизводството на способностите /интелектуални и

физически/ на учащите се, чрез пряко потребление на труда като дейност. Тези отношения са по повод разпределението на ресурсите, извършените разходи по възпроизводството на образователните блага, присвояването на резултатите от трудовия процес и прилагането на резултата чрез бъдещата дейност на учениците. Подчертава се, че икономическата система на професионалното училище е съвкупност от икономическите отношения, които възникват вътре в него и тяхната форма са различните видове дейности, насочени към определена цел - възпроизводство на образователния продукт.

Разгледани са елементите на икономическата система като базисни и предметни. Базисните характеризират механизмите на действие на икономическите закони, интересите и потребностите, отношенията на собственост. Предметните са ресурсите, дейностите и резултатите. Елементите, дейностите и процесите при функциониране на икономическата система са посочени в Таблица 1. Тя включва елементите на релацията „ресурси – дейности – резултати” при функционирането на системата. В нея се съдържа имплицитно цялата система от отношения /икономически и организационни/, които възникват вътре и вън от системата.

Таблица 1. Елементи, дейности и процеси при функционирането на икономическата система на професионалното училище

№	Показатели	Съдържание
1	Преки участници в образователния процес	Учители и ученици
2	Ресурси	Знания на учениците постъпили в началото, материално-веществени ресурси, интелектуални, трудови, финансови, времето като ресурс

№	Показатели	Съдържание
3	Инструменти и технологии	Урок, лабораторни упражнения, работа в учебно-тренировъчни фирми, производствена практика ИКТ, УТС, образователни технологии
4	Същински образователен процес	Обучение, възпитание, получаване на знания, умения, формиране на способности, взаимодействие между обучаван и обучаващ
5	Продължителност на същинския образователен процес	Първа, втора, трета и четвърта степен за професионална квалификация с продължителност на обучение съответно две, три, четири и пет години съгл. ЗПОО
6	Продукт на образователния процес	Знания, умения, способности, произведена продукция в училищните производствени фирми и други веществени блага
7	Управленски екипи, ръководители	Директор, помощник директор, педагогически съвет, училищно настоятелство, ученически съвет, стопански съвет
8	Потребители на образователния продукт	Отделният ученик, всички отрасли на икономиката, обществото, висшите училища
9	Партньори на професионалното училище	Всички стопански и нестопански структури, които осигуряват необходимите условия за функциониране на ПУ и си взаимодействат с него като социално-икономическа система
10	Конкуренти	Всички професионални училища и училищата, които "отнемат" от потенциала на ученици, кандидатстващи за прием в ПУ; Конкуренция има и вътре в ПУ - между участниците в образователния процес
11	Контрол върху ПУ като икономически субект /вътрешен и външен/	Изпити, тестове, ДООИ за инспектиране на качеството, лицензиране, финансово-счетоводен контрол

Източник: Таблицата е съставена от автора

Ресурсните елементи на професионалното училище са неговите основни и оборотни фондове, заетата работна

сила. Дейностите включват самата образователна дейност- образование и възпитание. Те се извършват при определени образователни технологии. Последният стадий на кръгооборота на ресурсите е оказването на образователната услуга.

Прави се извода, че професионалното училище като икономическа система има вход и изход, в чиято основа на функциониране стои принципа на икономичност. Като продължение на прилагания икономически подход при анализа на поведението на професионалното училище е потърсен отговор за съдържанието на трите основни въпроса за всяка икономическа система - какво, как и за кого да произвежда. Аргументира се изводът, че в професионалното училище възникват условия за прилагане на икономическите принципи за поведение на производителите и потребителите на образователни блага- икономичност, извличане на изгода, комбинативност, иновативност, социална определеност, прагматична насоченост и контрол. Констатира се, че крайният резултат от професионалното училище е обект на вътрешно и външно оценяване. Тази система е в процес на формиране. Видно от представената таблица, е че професионалното училище е неделимо от обкръжаващата го среда на демографските процеси, институционалната рамка, конкурентите.

Установяването на формите на пазарно проникване на микроравнище в образованието е осъществено чрез прилагане на предметния принцип и се изхожда от релацията ”ресурси-дейности-резултати”. От гл. т. на функционалния принцип това проникване е насочено към промяна на отношенията на собственост, на икономическа организация и управление. Авторът обосновава твърдението, че децентрализацията на управлението в системата на СПО е рефлексия на всеобщата институционална и икономическа промяна в обществото.

Необходимо е да се създават условия за мениджърска иновативност, контрол и участие на гражданите и социалните партньори във функционирането и управлението на образованието. Представени са в схематичен вид /фиг.1/ основните дейности и връзки, чрез които професионалното училище комуникира и набира информация, взема управленски решения, за да постигне поставените предварително цели.

Фиг 1. Модел за анализ на управлението на дейностите в професионалното училище



Посочената схема е опит на автора да се изгради основа за анализ на управлението на дейностите в професионалното училище. Началната база за извършване на анализа на дейностите е заложена в нормативната уредба. В дисертацията е развита идеята за създаване на институция за външно оценяване на системата чрез комплексна оценка. Това специално звено може да бъде агенция за акредитация на структурите в СПО. Обоснована

е необходимостта от конкурентно поведение на образователните структури. Катализаторите за тези процеси са плурализъмът в собствеността, демонополизацията и проникването на пазарните отношения в сферата на образованието, повишаването на автономността на първичните структури, прилагането на ефективни и демократични принципи на управление. Елементите, процедурите и дейностите, които осигуряват взаимодействието на училището и пазарната среда са неговата пазарна инфраструктура. Приложеният микроикономически подход за изследване на интензивността на формите на конкурентна борба помага да се установи, че основните пазарни структури в СПО са монополистична конкуренция, олигопол и институционален монопол. Спецификата на пазарните структури е поради факта, че държавата регулира процеса на създаване на ПУ. Необходимо е да се приложи системата на акредитация на образователните структури, чрез която да се насърчава състезателността между училищата. Но преди това трябва да се изгради работеща система за оценка на качеството и рейтинг на професионалните училища.

В параграф 1.4. са изведени основните системни връзки и противоречия между „професионалното образование и пазара на труда”. Сочи се, че основният носител на комуникацията между елементите на посочената система е човекът. В образованието той е активен участник в образователния процес, а на пазара на труда е носител на знания и компетенции, които предлага срещу определена парична престация. В тази система от връзки между образованието и пазара на труда имплицитно присъства и работодателят. С прилагането на институционалния подход при анализа на тази сложна комуникационна система се установява, че основни партньори са органите на държавната власт, работодатели, европейски партньори, образователни структури и

синдикати. Подчертано е, че за ефективното взаимодействие между институциите е необходимо разработването и прилагането на съответните стандарти-професионални и образователни. Обоснован е изводът, че с прехода към нов модел на икономическа организация на обществото се извършва процес на прилагане на нови форми на организация и управление на производството.

Променя се мястото на човека в общественото производство. Нараства умствената за сметка на физическата компонента на труда. Посочени са изводи и възможни решения на съществуващите противоречия; новата парадигма в образованието е образование през целия живот; усъвършенстване на функционирането на образователната система; използване на механизми за взаимодействие между работодатели, ПУ и органите на изпълнителната власт; разработване на гъвкав модел за професионално образование, ориентиран към работните места; качествените параметри на работната сила са носители на конкурентно предимство у нас и навън. Акцентира се върху маркетинга на професионалната квалификация и образованието като ръководна концепция за изследване и анализ на пазара на работна сила.

В параграф 1.5. на първа глава е направен кратък преглед на развитието на професионалното образование в развитите страни. Сочи се, че познаването на системите за професионално образование и прилаганите модели за управление в тези страни е необходимост във връзка с развитието на това образование у нас. Натрупаният богат опит в тези страни, постиженията и проблемите на функциониране в пазарни условия могат да бъдат ценни като опит за по-нататъшното му усъвършенстване. В страните от ОИРС се приема, че професионалното образование е основен източник на кадри за националната икономика и е образование за кариера. Това образование е изградено на триадата „способности - знания - умения” и е

широко отворено към организации извън системата-работодатели и браншови камари. Изводът е, че в отделните страни много внимателно се търси баланс между централизация и децентрализация на управлението и постигане на оптималното равнище на финансиране. Всички промени са насочени към осигуряване на висококачествено образование, съобразено с личността и изискванията на пазара на труда и превръщането му в основен фактор за икономически растеж. Този извод е подкрепен с кратък преглед на развитието на правната рамка на образованието и интеграционните процеси в Европа.

ГЛАВА II. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО И ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА СТРУКТУРА НА СРЕДНОТО ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Във връзка с постигането на основната цел на дисертацията във втора глава са решени следните поставени задачи:

- извършен е анализ на състоянието и институционалната структура на средното професионално образование - институционални субекти, образователно законодателство и образователна политика;

- изследвани са основните институционални характеристики на СПО, неговата ресурсна осигуреност и крайните резултати;

- разработена е система от критерии и показатели за комплексен анализ на системата на средното професионално образование;

- чрез приложението на математическия таксономичен метод е реализирано конкретно изследване и е определено равнището на развитие на средните професионални училища в община Благоевград.

В параграф 2.1. се „конструира” институционалната рамка и съдържанието на СПО. Извършен е кратък

исторически преглед на развитието на професионалното образование от Освобождението до началото на прехода. С него започва промяна в законодателните основи на образователната система. Правната рамка и основните институции в СПО са изследвани в тяхната динамика за 20-годишен период. Посочени са основните институционални субекти в системата на СПО, техните функции и задачи.

Анализът на ресурсите и организационно управленската структура на системата е в основата на изложението в този параграф. Прави се констатация, че образователният процес в професионалното образование е логическо триединство от учебни институции, учащи се и работна сила - преподаватели. С тези индикатори се извършва анализ на капацитета на СПО, подкрепен със статистически данни за 10 годишен период - /2000/2001 г. до 2009/2010 г./. Установено е, че общият брой на ПУ намалява, като само тези по изкуствата се увеличават с 3 броя. Учащите се също намаляват, само тези в частни ПУ се увеличават с 423 бр. Преподавателите също намаляват, като са отчетени и две тенденции - на феминизация на професията на педагога и покачване на средната възраст.

Извършен е анализ на подготовката по професионални направления. Увеличение на броя на учениците се наблюдава в направленията „Стопанско управление и администрация” и „Услуги за личността”. Анализът по степени на професионалната квалификация /СПК/ сочи, че най-голям е делът на подготвяните ученици в трета СПК, което е положителна тенденция. Изведени са слабите страни в прилаганата „технология” за прием в СПО; формиране на дисбаланс /неравновесие/ за определени професии, между СПК; затихване на приема по търсени професии; недостатъчно и неефективно участие на социалните партньори в професионалното образование. Изследвано е поведението на частните професионални

училища, като институционален субект за подготовка на кадри. Констатирано е, че материално-техническата база в определена степен не съответства на потребностите от нови образователни технологии и практическо обучение. Необходимо е устойчиво развитие на ИКТ в училище.

Анализът на човешкия фактор разкрива определени проблеми относно ефективното използване на труда и заплащането му. Една от основните детерминанти на функционирането и развитието на системата на СПО е финансирането. Посочва се, че за период от 20 години в България се провежда рестриктивна образователна политика. Бюджетът и за в бъдеще остава основен източник за финансиране на системата. Прави се сравнение с развитите страни и се подчертава необходимостта от прилагане на алтернативни източници-собствени приходи, спонсорство, дарения, от участия в национални и международни програми. Въвеждането на делегираните бюджети е средство за децентрализирано финансово управление на училищата. Извършен е анализ на основните положения на финансирането на ПУ през 2011 г.

В параграф 2.2. се обосновава необходимостта от интегрален анализ на развитието на училищната мрежа на СПО. Приложен е следният методологически подход: разработена е и е предложена система от критерии и показатели за анализ на училищната мрежа за професионално образование /от девет критерия и 65 показателя/. С тях могат да се метрират всички параметри на функциониране на училищната мрежа и нейните структурни звена - ресурсите на входа на системата; дейностите; резултатите от функциониране; връзките ѝ със социалните партньори и пазарните ѝ параметри. Част от тези показатели са използвани за анализ на училищната мрежа за професионално образование в община Благоевград. Получените резултати са използвани за

определяне на равнището на развитие на всяко професионално училище чрез метода на таксономичната оценка.

Въз основа на аналитичния обзор на литературните източници се подчертава голямата сложност на разработването на система от критерии и показатели за анализ и оценка на равнището на развитие на образователните структури. Обоснована е необходимостта от комплексен анализ на системата на СПО, за да могат да се вземат ефективни управленски решения. Създадената система от критерии и показатели за комплексен анализ може да бъде актуализирана. Системата от критерии включва: степен на задоволеност на териториалната единица с места за обучение в ПУ; съответствие на системата на професионално образование на потребностите на пазара на труда; степен на уедряване и на концентрация на училищната мрежа; осигуреност на професионалното образование, на неговите структури с дълготрайни активи, ИКТ и други технически средства; степен на достъпност на училището за учениците; степен на осигуреност на училищната мрежа, на училището с трудови ресурси; осигуреност на професионалното образование с финансови ресурси; резултати от функциониране на образователните структури; пазарни характеристики на училищата. Могат да се използват и други критерии за анализ на връзките на професионалното образование с другите подсистеми на образованието, със социално производствената инфраструктура в населеното място, с пазара на труда, с висшите училища и пр.

В параграф 2.3 се представя моделът за таксономична оценка на равнището на развитие на професионалните училища. Аprobацията на модела за таксономична оценка е за професионалните училища в община Благоевград. Извършен е анализ на основните ресурси на ПУ за 20 - годишен период. Установени са

основните тенденции в ресурсната осигуреност и в приема по специалности. Проведено е анкетно проучване с учениците в ПУ с цел проучване на мотивацията им при избора на ПУ, оценката на получаваните знания, предложенията за промяна. След проведено анкетно проучване с всички /5/ директори на ПУ през 2009 г. се установява, че те много реалистично преценяват променящата се среда, в която работят; убедени са в необходимостта, че ПУ трябва да променят своето пазарно поведение и предлагат да се създаде звено за маркетингово проучване на пазара на труда.

Проведеното емпирично изследване е във всичките пет професионални училища. Използвани са следните показатели: среден брой ученици в 1 паралелка, среден брой ученици на 1 учител, осигуреност с класни стаи, среден успех, учители с висше образование и степен на стареене на сградата. Чрез използване на компютърна програма са направени изчисления на стойността на показателя „равнище на развитие на ПУ през 1999/2000 година”. Тези данни са приложени по-долу /с подробни изчисления/ за всички етапи на приложение на математическия модел.

РАВНИЩЕ НА РАЗВИТИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УЧИЛИЩА
В ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

I. Определят се равнищата на развитие на отделните училища при следната информационна матрица:

$$X = \begin{pmatrix} 25.0000 & 14.0000 & 0.5880 & 4.9700 & 0.9830 & 0.8280 \\ 22.0000 & 10.0000 & 0.8180 & 4.0300 & 0.8040 & 0.7870 \\ 24.0000 & 13.0000 & 0.8420 & 4.0000 & 0.7350 & 0.8880 \\ 24.0000 & 12.0000 & 0.5920 & 4.1200 & 0.9090 & 0.6960 \\ 21.0000 & 11.0000 & 1.0000 & 4.1500 & 0.7440 & 0.6660 \end{pmatrix}$$

където $X=(X_{ij})$, $i=1,\dots,5$, $j=1,\dots,6$

- Среден брой ученици в една паралелка
- j_2 -среден брой ученици на един учител
- j_3 -коэффициент на сменното обучение
- j_4 -среден успех на училището
- j_5 -учители с висше образование (коэффициент)
- j_6 -степен на остаряване на сградата(коэффициент)

II. Стойности на стандартизационната матрица:

a) $\begin{pmatrix} 116.0000 & 60.0000 & 3.8400 & 21.2700 & 4.1750 & 3.8650 \end{pmatrix}$

б) $\frac{\sum_{j=1}^6 X_{ij}}{5} = \bar{X}_j \rightarrow \begin{pmatrix} 23.2000 & 12.0000 & 0.7680 & 4.2540 & 0.8350 & 0.7730 \end{pmatrix}$

в) $X_{ij} - \bar{X}_j \rightarrow \begin{pmatrix} 1.8000 & 2.0000 & -0.1800 & 0.7160 & 0.1480 & 0.0550 \\ -1.2000 & -2.0000 & 0.0500 & -0.2240 & -0.0310 & 0.0140 \\ 0.8000 & 1.0000 & 0.0740 & -0.2540 & -0.1000 & 0.1150 \\ 0.8000 & 0.0000 & -0.1760 & -0.1340 & 0.0740 & -0.0770 \\ -2.2000 & -1.0000 & 0.2320 & -0.1040 & -0.0910 & -0.1070 \end{pmatrix}$

г) $\begin{pmatrix} 3.2400 & 4.0000 & 0.0324 & 0.5127 & 0.0219 & 0.0030 \\ 1.4400 & 4.0000 & 0.0025 & 0.0502 & 0.0010 & 0.0002 \\ 0.6400 & 1.0000 & 0.0055 & 0.0645 & 0.0100 & 0.0132 \\ 0.6400 & 0.0000 & 0.0310 & 0.0180 & 0.0055 & 0.0059 \\ 4.8400 & 1.0000 & 0.0538 & 0.0108 & 0.0083 & 0.0114 \end{pmatrix}$

д) $\begin{pmatrix} 10.8000 & 10.0000 & 0.1252 & 0.6561 & 0.0466 & 0.0338 \end{pmatrix}$

е) $\begin{pmatrix} 2.1600 & 2.0000 & 0.02504 & 0.13122 & 0.00930 & 0.00670 \end{pmatrix}$

$$\text{ж) } \begin{array}{|cccccc} \hline 1.4697 & 1.4142 & 0.1582 & 0.3622 & 0.0966 & 0.0822 \\ \hline \end{array}$$

$$\text{з) } \frac{X_{ij} - \bar{X}_j}{S_j} = Z \rightarrow \begin{array}{|cccccc} \hline 1.2247 & 1.4142 & -1.1376 & 1.9765 & 1.5327 & 0.6687 \\ -0.8165 & -1.4142 & 0.3160 & -0.6184 & -0.3210 & 0.1702 \\ 0.5443 & 0.7071 & 0.4677 & -0.7012 & -1.0356 & 1.3982 \\ 0.5443 & 0.0000 & -1.1123 & -0.3699 & 0.7663 & -0.9362 \\ -1.4969 & -0.7071 & 1.4663 & -0.2871 & -0.9424 & 1.3009 \\ \hline \end{array}$$

II. Определяне на еталонния вектор ред - $Z_{n+1,j}$

$$Z_{n+1,j} \begin{array}{|ccccc} \hline -1.4969 & -1.4142 & 1.4663 & 1.9765 & 1.5327 & 1.3982 \\ \hline \end{array}$$

III. Изчисляване разстоянията между стандартните значения и еталонната система:

$$\text{а) } \Delta Z \rightarrow \begin{array}{|cccccc} \hline 2.7217 & 2.8284 & -2.6039 & 0.0000 & 0.0000 & -0.7295 \\ 0.6804 & 0.0000 & -1.1503 & -2.5949 & -1.8537 & -1.2280 \\ 2.0412 & 2.1213 & -0.9986 & -2.6777 & -2.5683 & 0.0000 \\ 2.0412 & 1.4142 & -2.5786 & -2.3465 & -0.7663 & -2.3344 \\ 0.0000 & 0.7071 & 0.0000 & -2.2636 & -2.4751 & -2.6991 \\ \hline \end{array}$$

$$\text{б) } \Delta Z^2 \rightarrow \begin{array}{|cccccc} \hline 7.4074 & 8.0000 & 6.7802 & 0.0000 & 0.0000 & 0.5322 \\ 0.4630 & 0.0000 & 1.3231 & 6.7335 & 3.4363 & 1.5080 \\ 4.1667 & 4.5000 & 0.9972 & 7.1702 & 6.5960 & 0.0000 \\ 4.1667 & 2.0000 & 6.6492 & 5.5059 & 0.5873 & 5.4494 \\ 0.0000 & 0.5000 & 0.0000 & 5.1241 & 6.1260 & 7.2854 \\ \hline \end{array}$$

$$\text{в) } \begin{array}{|c} \hline 22.7198 \\ 13.4638 \\ 23.4300 \\ 24.3584 \\ 19.0354 \\ \hline \end{array}$$

$$\text{г) } \sqrt{\sum_{j=1}^m \Delta Z_{ij}} = C_{i0} \rightarrow \begin{array}{|c} \hline 4.7665 \\ 3.6693 \\ 4.8404 \\ 4.9354 \\ 4.3629 \\ \hline \end{array}$$

IV. Изчисляване на показателя за равнище на развитие:

$$а) \frac{\sum_{i=1}^5 C_{i0}}{5} = \bar{C}_0 \rightarrow \frac{22.5745}{5} = 4.5149$$

$$б) (C_{i0} - \bar{C}_0)^2 = \begin{array}{|l} 0.0633 \\ 0.7150 \\ 0.1059 \\ 0.1768 \\ 0.0231 \end{array}$$

$$в) \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^5 (C_{i0} - \bar{C}_0)^2}{5}} = S_0 \rightarrow \sqrt{\frac{1.0844}{5}} = 0.4656$$

$$г) C_0 + 2S_0 = C_0 \rightarrow 5.4463$$

$$д) \frac{C_0 - C_{i0}}{C_0} = d_i \rightarrow \begin{array}{|l} 0.1248 \\ 0.3263 \\ 0.1112 \\ 0.0938 \\ 0.1989 \end{array} \begin{array}{l} \longrightarrow \text{III място} \\ \longrightarrow \text{I място} \\ \longrightarrow \text{IV място} \\ \longrightarrow \text{V място} \\ \longrightarrow \text{II място} \end{array}$$

Изследването е повторено със същите показатели за 2002/2003 г., за 2007/2008 г. и за 2009/2010 г. Получените интегрални оценки за стойността на равнището за развитие на ПУ за различните периоди са представени в Таблица 2. На тази основа е извършено класиране / по ранг/ на професионалните училища.

Таблица 2. Интегрални оценки и рангове характеризиращи равнището на развитие на професионалните гимназии в община Благоевград

ПУ	1999/2000		2002/03		2007/08		2009/10	
	Интегр.оценка	ранг	Интегр.оценка	ранг	Интегр.оценка	Ранг	Интегр.оценка	Ранг
I ₁	0,1248	3	0,1884	3	0,2744	2	0,3480	1
I ₂	0,3263	1	0,3154	1	0,3352	1	0,3380	2
I ₃	0,1112	4	0,1372	4	0,1616	3	0,1700	4
I ₄	0,0938	5	0,1019	5	0,1538	4	0,1740	3
I ₅	0,1989	2	0,2560	2	0,1457	5	0,1420	5

Резултатите от анализа сочат за различия в стойностите на показателя за различните периоди на

изследване. Констатирано е пренареждане на позициите.

Професионалната гимназия по икономика се премества от трета на втора позиция и накрая на първа. За ПГАС резултатите също са показателно добри. За другите три професионални училища е необходимо да се извършат бързи промени, с които да се отговори на новите изисквания - промяна в профила на прием, повишаване на качеството на обучение. Резултатите от анализа дават възможност да се направят следните изводи:

- необходимо е да се оптимизира училищната мрежа на сега съществуващите професионални училища;
- всяко ПУ е необходимо постоянно да адаптира своя прием по специалности, учебно съдържание и учебни програми съобразно промените на пазара на труда;
- необходимо е да се прилага, освен редовно обучение и други форми - задочно, дистанционно, индивидуално, вечерно;
- необходимо е професионалните училища да реализират съдържателни партньорски връзки с местния бизнес;
- по-активно използване, чрез двустранни връзки на потенциала на висшите училища в Благоевград;
- с цел по-ефективно използване на материалната база и трудовите ресурси да се активизират хоризонталните интеграционни процеси между ПУ;
- създаване на Съвет на директорите на професионалните училища и Общинско училищно настоятелство за ПУ.

Разкрива се необходимостта от разработването на модел на училищна мрежа за професионално образование, която да съответства на националните и регионалните потребности.

ГЛАВА III. НАСОКИ НА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ НА СПО В УСЛОВИЯТА НА ИНСТИТУЦИОНАЛНА И ИКОНОМИЧЕСКА ПРОМЯНА

Трета глава аргументира:

- обективните изменения в отношенията на собственост като особен институт на средното професионално образование. Посочени са новите методи на новия мениджмънт, вкл. аутсорсинга и публично-частното партньорство;

- институционалните основи на пазарните дефекти и инструментите на държавното регулиране. За непазарните дефекти също са посочени регулативните инструменти;

- иновациите като основен стимулатор за развитието на СПО.

В параграф 3.1. се акцентира, че с прехода към пазарна икономика настъпват съществени промени в икономическите основи на институционалната структура на СПО. Те намират израз в реструктуриране на отношенията на собственост, в промяна в организацията и управлението на образователните структури и прилагане на принципите на „новия мениджмънт”. Посочва се, че той е система от пазарно ориентирани подходи за управление на ресурсите и институциите в публичния сектор. Приведени са мнения на различни автори-български и чужди. В изследванията на Дж. Браун, той се разглежда като „квазипазарен” подход на управление. Необходим е нов теоретичен модел за вземане на решения в публичния сектор, вкл. и в образованието.

Прави се извода, че макар и бавно, в образованието се променят механизмите и институциите /правилата и организациите/ за регулиране на образованието. Посочва се, че главният инструмент за проникване на пазарните отношения е реструктурирането на отношенията на

собственост, което е обективен и закономерен процес на прехода.

Установяването на различни форми на собственост е процес на институционализация на образованието и е гаранция за повишаване на социално-икономическата ефективност от функционирането му. Трансформацията на отношенията на собственост се извършва по няколко начина- приватизация, чрез създаване на частни училища с капитал на български и/или чужди лица, чрез реституция. Направен е кратък обзор на съдържанието на посочените форми на изменение на отношенията на собственост. Например приватизацията се анализира като процес на приватизация на имущество и приватизация на дейности.

Последната форма е изследвана като съдържание на аутсорсинга. Той е средство за делегиране на обслужващи функции на външни квалифицирани изпълнители. Посочени са конкретни форми за прилагане на аутсорсинга в професионалното училище - охрана и безопасност, хигиена и поддържане, компютърно обслужване, правни услуги, реклама, събиране на задължения и вземания, ремонти и строителни дейности. Предимството на договора за аутсорсинг е, че ПУ се концентрира върху основната дейност. Публично-частното партньорство също е ефективна форма за изменение на собствеността в СПО.

Прави се извода, че един от основните елементи на новия мениджмънт в образованието е децентрализацията на управлението чрез създаване на нови структури за управление. Целта е да се прехвърлят определени дейности на правителството /на МОМН/ на тези управленски структури. В държавата остават основните функции, стратегическото управление на образованието, но оперативното управление се делегира на по-малки, но по-гъвкави управленски структури. Моделът на взаимоотношенията е както ”принципал - агент”.

Посочени са някои от възможните инструменти на новия мениджмънт в сферата на СПО. Акцентира се върху са необходимите промени, за да се стимулират процесите на прилагане на новия мениджмънт: необходима е промяна в нормативната уредба, относно срока за наем на имущество публична собственост, относно отпускане на финансова субсидия и на частните професионални училища до размера на единните разходни стандарти; създаване на специализиран фонд за акумулиране на финансов ресурс от преките потребители на продукта на СПО /напр. като отчисление в % от фонд работна заплата/; постоянно актуализиране на единните разходни стандарти за професионалните направления.

В параграф 3.2 са анализирани институционалните основи на пазарното и държавно регулиране на СПО. Според нас, това е един от основните въпроси в икономическата теория на публичния сектор. Правят се следните изводи:

- въпреки различните мнения във времето, постепенно се възприема позицията на Ч.Улф, че пазарът и държавната намеса не са алтернативи, а са в отношение „и-и”, и пазар и държавна намеса;

- истинският проблем не е дали държавата да се намесва в икономиката и да ограничава икономическия избор, а в това, какви са разумните предели в поведението на индивида, на институциите, гражданското общество и държавата.

Подчертава се, че пазарът е инструмент за въздействие върху поведението на икономическите субекти, каквото и професионалното училище, но той не е всеобхватен и ефективен механизъм за решаване на социалните и икономически приоритети в развитието на професионалното образование. Държавата е обективно неизбежен организатор и е коректив на пазара и на социално нежеланите последици от неговото действие.

Авторът последователно извежда причините за възникване на пазарни дефекти в образованието, които изискват държавна намеса. Но се прави констатация, че и общественото производство на образователни блага също индуцира непазарни дефекти, поради което също е необходима държавна намеса.

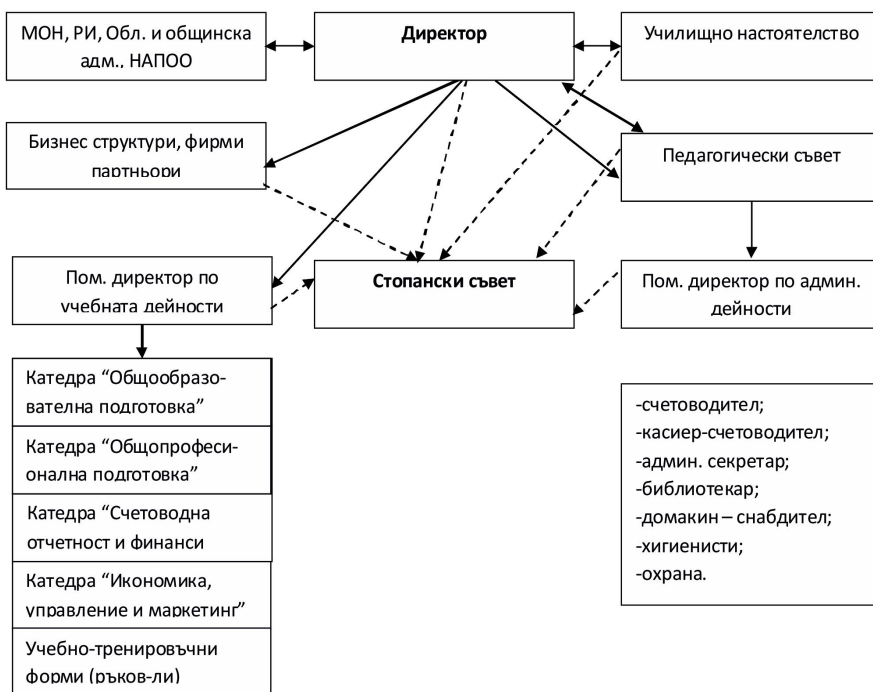
В следващата част на този параграф последователно са разгледани: причините, методите и формите на регулиране на непазарните дефекти в системата на СПО; причините за пазарните дефекти, методите и формите за тяхното регулиране от държавата. Пазарните дефекти се регулират с известна доза "непазарност" и институционализация, а непазарните дефекти се отстраняват с обратни мерки - внасяне на известна доза „пазарност”, опазаряване на отношенията и дейностите по производството и потреблението на образователния продукт. И в двата случая целите са общи – постигане на по-висока справедливост и ефективност в обществото при потреблението на образователен продукт.

В третия параграф са разгледани иновационните процеси в икономическата организация и управление на СПО /на микро и макроравнище/ в ракурса на Европа 2020. Сочи се, че иновационните процеси в системата на СПО са стимулирани от децентрализацията и демонополизацията, от проникването на пазарните отношения, от формиращия се пазар на труда, от формирането на новата социална среда за професионалните училища. Привеждат се различни мнения за същността на иновациите и иновационните процеси в образованието. Посочени са и различни критерии за класификации.

Приемаме определението, че иновациите в образованието са целенасочена, планирана и контролирана промяна, която е средство за решаване на съдържателни и организационни проблеми. Направен е изводът, че във всички области на образованието може да се иновира - при

изграждане и управление на образователната система на микро /на равнище професионално училище/ и на макроравнище; при разработване на стратегии за развитие на ПУ; на учебното съдържание; учебната документация; разработване на образователни технологии и поведение на образователните структури. Аргументира се твърдението, че в условията на криза образованието може да се превърне в средство за изход от нея. В условията на ресурсна недостатъчност чрез технологични иновации и използването на предприемачеството като ресурс, трябва да се повишава качеството на образователния продукт. Посочени са конкретни форми на иновативни подходи – чрез създаване на интегрални учебни предмети, силно присъствие на практически занимания /учебно-тренировъчни фирми и др./; прилагане на иновационни методи на преподаване; приобщаване на бизнеса в обучителният процес и др. Професионалните училища имат мотиви и възможности да участват в проекти и Европейски програми и фондове. Необходима е по-голяма инициативност и иновативност. Въвеждането на ориентираният към резултатите бюджет е един от принципите на новите подходи за управление и финансиране в образованието. Акцентира се върху иновирането в управлението на професионалното образование. Иновирането в управлението често се осъществява като реформа в целите, структурата, функциите и съдържанието, в дейности и органи, технологии и организация. Предложена е система за иновиране на организационно-управленската структура на професионална гимназия по икономика с включване в структурата на катедрена организация и Стопански съвет /фиг.3/.

**Фиг. 3. Организационно управленска структура на персонала на
Професионална гимназия по икономика /пример/**



С пълтни линии са посочени връзки които сега съществуват, а с пунктир, са тези които биха възникнали, ако се създаде този нов колективен орган "Стопански съвет" в който да се включват директора и представители на всички структури. Източник: Схемата е по идея на автора

Стопанският съвет определено ще съдейства за оптимизиране на управленските функции в училището и за по-оперативно управление и конкретизация на отговорностите. Той е оперативен орган за материално-техническо снабдяване на ПУ, за вземане на решения за провеждане на учебната практика, за привличане на социалните партньори в организацията и финансирането, за разработване на съвместни проекти и програми с бизнеса. Подчертана е необходимостта от приспособяване на ПУ към променящата се пазарна среда. В този смисъл е

необходим цялостен анализ на възможните стратегии за развитие на училището, с цел осигуряване на конкурентни предимства. Всяко професионално училище може да прилага различни стратегии за развитие, което зависи от това на какъв етап от своя бизнес-цикъл се намира училището или група специалности - на въвеждане на прием, на увеличаване на приема или на стабилизиране, т.е запазване на завоювани позиции /фиг.4/.

Фиг. 4. Матрица на Ансъф* “производство-пазар” за професионалното училище

Пазари	Продукти Специалности	Продукти, които се произвеждат в момента, специалности, по които професионалното училище подготвя кадри	Нови продукти /нови специалности, форми на обучение и учебно съдържание/
А/ клиенти в момента /съществуващ пазар на образователния продукт на професионалното училище/.		<u>Първа стратегия</u> – на нарастване, на увеличаване на пазарния дял /увеличаване на приема по специалности, които са се утвърдили/	<u>Втора стратегия</u> – на развитие на продукта /усъвършенстване на образователните технологии, чуждоезиково и компютърно обучение специализации и следдипломна квалификация/
Б/ нови клиенти /нови пазари/		<u>Трета стратегия</u> – на разработване на нови пазари /прием на ученици по нови професии и специалности/	<u>Четвърта стратегия</u> – на диверсификация /хоризонтална и вертикална/, нови продукти на нови клиенти. За ПУ това са развитие на дейности извън основната дейност с цел финансова стабилизация, напр. прерастване в колеж

Източник: Схемата е по идея на автора

Професионалното училище може да разработи различни стратегии, като изхожда от две основни координати - „производство и пазар”. Пазарите за професионалното училище, това са потребителите на образователната услуга, а вторият параметър са продуктите и това са специалностите, по които се извършва обучението. Изводът, е че конкурентоспособността на всяко професионално училище зависи от приетата стратегия за развитие. Стратегията е програма за действие, в която се разкриват проблемите, приоритетите в развитието на училището, ресурсите за постигане на определено равнище на конкурентоспособност.

Изводите за развитието на СПО са в съответствие с приоритетите, който посочи Стратегия Европа 2020. Необходимо е да се преориентират мисията и целите на професионалното образование; да се засили неговата прагматична насоченост; да се оптимизира съотношението между централизацията и децентрализацията на управление; да се разработят единни образователни стандарти и критерии за измерване и оценяване на резултатите; да се създаде система за класация /рейтинг/ на ПУ; да се изградят гъвкави и динамични управленски структури; конкурсен подбор на кадрите и критерии за оценка на ефективността на управленските структури. Така ще се отговори на изискванията на обществото на Икономика на знанието.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението на дисертационния труд авторът представя в синтезиран вид основните изводи от изследването в контекста на основната цел и в съответствие с поставените задачи.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. На основата на систематизирането и обобщаването на теоретичните постановки, за необходимостта от икономическа и институционална промяна в условията на икономически преход, са изведени основните методологически проблеми за промяна в икономическата организация и управление на средното професионално образование.

2. Обоснована е теоретически необходимостта от изграждане на институционалната структура на СПО, от проникване на пазарните отношения в системата. Анализирани са формите, границите и особеностите на пазарния механизъм в нея. Посочени са възможни решения на противоречията между пазара на труда и професионалното образование

3. Разработена е методика за комплексен анализ на системата на СПО и е предложен алгоритъм за нейното прилагане.

4. Приложен е математическият метод за таксономична оценка за определяне равнището на развитие на средните професионални училища. На основата на получените резултати са предложени решения за оптимизиране на училищната мрежа за професионално образование.

5. Предложени са конкретни решения за „нов мениджмънт“ на професионалното образование /вкл. аутсорсинг и публично-частно партньорство/; прилагане на иновационни подходи в икономическата организация и управление на институциите в СПО /Стопански съвет/ в професионалните гимназии, на конкурентни стратегии на професионалното училище и иновационни подходи във финансирането.

IV. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Ринкова, С., 2011, Усъвършенстване на връзките в системата „образование – работодатели - пазар на труда”, Сб. Иновационни практики в образованието, Унив. Издателство на ЮЗУ, Благоевград, с. 123-129

2. Ринкова, С., 2010, Необходимост и форми на партньорство между клъстерите и образователните институции, Сб. Предприемачество и клъстерно развитие, Унив. Издателство на ЮЗУ – Благоевград, с. 81-88

3. Ринкова, С., 2006, Проблеми на възпроизводството на човешките ресурси в условията на преход, сп. Управление и устойчиво развитие, бр. 1-2, ЛТУ, С. с. 423-427

4. Ринкова, С., 2003, Идентификация на професионалното училище като икономическа система, сп. Посоки, бр. 5, с. 19-29

5. Ринкова, С., 2003, За необходимостта от интегрален анализ на образователните структури в условията на преход, Годишник на Софийски университет „Св.Климент Охридски”, Стопански факултет, том 2, с. 57-65

6. Ринкова, С., 2001, Промените в отношенията на собственост - алтернатива за развитието на образованието, Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охрид ски”, Стопански факултет, том 1, с. 125-137

7. Ринкова, С., 2000, Професионалното образование в условията на преход - проблеми и промени, Сборник от материали по международен проект Темпус „Формиране на бъдещето – образование за пазарната икономика”, С., с.637-651

8. Ринкова, С., 2000, Форми на пазарно проникване в системата на средното образование, Сб. от национална научно-практическа конференция, 18-19 май 2000 г, Пловдив, с. 362-368

9. Ринкова, С., 2000, Пазар и държавно регулиране на средното професионално образование, Сб. Проблеми на икономиките в преход, Изд. Софийски университет, Стопански факултет, с. 241-246